

RUSLANDS GEVECHT TEGEN DE ONTLEZING EN DE STRIJD VOOR NATIONALE EENHEID

De Russen lezen veel minder literatuur dan vroeger. President Poetin erkent het probleem en probeert met gerichte campagnes het tij te keren. Heel succesvol zijn die vooralsnog niet.

OTTO BOELE

Wat is Rusland zonder haar literatuur? En wat is die literatuur zonder de Russische staat? Sinds maart 2016 bestaat er onder het voorzitterschap van patriarch Kirill een heus Genootschap van de Russische Letterkunde, dat tot doel heeft de culturele en geestelijke vorming van jongeren te versterken. En in 2015 vierde Rusland zelfs het 'Jaar van de Literatuur', een uitgebreid huldebetoon aan de Russische letteren dat feestelijk werd geopend met een live uitgezonden voordrachtmarathon. Daarin kwamen alle grote schrijvers en dichters wel even voorbij: Poesjkin, Dostoevskij, Tsjechov, maar ook eens 'dissidente' auteurs zoals Brodsky en Solzjenitsyn, of de avantgardistische dichter Dmitri Prigov. De grote familie van de Russische literatuur heeft nogal wat zwarte scha-

pen gekend, maar op deze avond hoorde echt iedereen er weer bij.

Je zou zeggen dat Rusland zo'n speciaal jaar helemaal niet nodig heeft. Waar anders ter wereld wordt literatuur zo serieus genomen? Maar de tijden zijn veranderd. Ook al moeten middelbare scholieren nog steeds lange leeslijsten doorwerken – het 'verplichte minimum' zoals vastgesteld door het ministerie van Onderwijs in 1999 beslaat nog altijd 20 lijvige romans en tientallen verhalen en gedichten – de ontleding heeft nu ook in Rusland toegeslagen en het aanzien van 'serieuze' literatuur daalt. De meest recente enquête, gehouden in 2014 onder 1600 respondenten uit 130 gemeentes, bracht aan het licht dat de Russen weliswaar weer iets meer boeken zijn gaan lezen dan in de voorafgaande jaren (gemiddeld 4,55 boek per drie maanden in 2014 tegen 4,23 boek

Tijdens de campagne *Alle wegen leiden naar het lezen* in maart 2016 werd er in bussen en trams van Kazan voorgelezen en zijn er boeken uitgedeeld

per drie maanden in 2013), maar dat dat nog steeds substantieel minder is dan in 1992 (gemiddeld 5,14). En wellicht nog alarmerender: slechts 9 procent van de ondervraagden zei geïnteresseerd te zijn in 'kunstzinnige literatuur' (oftewel de 'serieuze' literatuur die het Jaar van de Literatuur juist wilde promoten).¹

Of deze ontwikkeling werkelijk zo dramatisch is als ze soms wordt voorgesteld, valt nog te bezien. Misschien betekent het wel dat Rusland een iets normaler land is geworden waar de literatuur niet langer de functie van kritische pers hoeft te vervullen. Ook is er een veel breder aanbod dan ten tijde van de Sovjet-Unie, dus ja: er wordt ook veel pulpfiction gelezen, maar zo gaat dat nu eenmaal in een markteconomie waar vraag en aanbod op elkaar zijn afgestemd. Toch wordt deze tendens in Rusland wel degelijk als een probleem ervaren.

De Russen zijn niet langer het 'meest lezende volk ter wereld' zoals ze vroeger graag claimden, en tegen de achtergrond van allerlei andere vernederingen die het land in de jaren negentig heeft moeten ondergaan, doet die wetenschap extra pijn.

Bestrijding van ontleding

Het bestrijden van de ontleding in Rusland was zonder meer een van de belangrijkste doelstellingen achter het Jaar van de Literatuur. President Poetin refereerde er expliciet aan toen hij hoogstpersoonlijk het officiële startschot gaf.² En ook daarvoor al werden verschillende initiatieven gelanceerd die het tij met name onder jongeren moesten keren. Zo ging in 2012 de campagne *Zanimajsja tsjteniem!* van start (vrij vertaald: 'Lees eens een boek'), waarin de jeugd in haar eigen taal werd aangesproken.

Andrej Tichonov (links) en Aleksandr Aliev in de campagne Zanimajsa tsjteniem! in 2012

Ruslands populairste rapper, Fike, nam een clip op waarin hij, herkenbaar als Poesjkin, maar ook gehuld in een hoody, en geflankeerd door Gogol, Dostoevskij en een trits cheerleaders, de jeugd oproept om meer doorzettingsvermogen te tonen en serieuze romans helemaal uit te lezen.³ Tegelijkertijd lieten profvoetballers Sergej Semak en Andrej Tichonov (middenvelders bij respectievelijk Zenit Petersburg en Chimki) zich met een boek op het voetbalveld fotograferen. De voetballers ogen op deze foto's erg onnatuurlijk, om niet te zeggen ronduit knullig, maar de link met topsport was meer dan duidelijk: kom op, jongens en meisjes, ook het lezen van echte literatuur vereist een zekere training en discipline.

Maar langzamerhand wordt duidelijk dat de agenda van het Kremlin verder gaat dan het afstoffen van een oud bildungsideaal. Al in 2012, toen hij nog premier was, lanceerde Poetin het idee om een canon van honderd titels samen te stellen die elke schoolverlater zou moeten hebben gelezen en wel *boven op* de verplichte leeslijst van het 'wettelijk minimum'. Volgens Poetin zou die extra leeslijst Rusland helpen om vroegere ideologische tegenstellingen te overwinnen en bijdragen aan de zo vurig gewenste nationale eenheid: 'Ons land, waar de burgeroorlog in de beleving van veel mensen nog steeds niet is afgelopen en waar het verleden uiterst gepolitiseerd is, heeft behoefte aan subtiele cultuurtherapie, dat wil zeggen aan een cultuurpolitiek die op alle niveaus – van schoolboeken tot aan historische documentaires – een zodanige kijk op de eenheid van het historische proces weet te formuleren dat een vertegenwoordiger van elke willekeurige bevolkingsgroep – zowel de nakomeling van een "rode commissaris", als die van een "witte officier" – zich daarin kan terugvinden.'⁴

Presidentiële boekenlijst

Poetins idee van een nationale canon werd vrijwel terstond ten uitvoer gebracht. In januari 2013 presenteerde een commissie van wijze mannen een selectie van honderd titels die al snel de 'presidentiële boekenlijst' werd genoemd (*presidentski spisok*). Het is inderdaad een zeer gevarieerde selectie geworden waarin we namen tegenkomen als Ostrovski, Polevoj, Fadeev en Bondarev – klassieken van het socialistisch realisme of in ieder geval prominente vertegenwoordigers van het literaire establishment uit de Sovjettijd; anderzijds vinden we ook Nabokov terug, Dovlatov, Aksjonov, Boenin, Nikolaj Goemiljov – auteurs die niets van het Sovjetbewind moesten hebben.

Verder valt op dat de lijst niet alleen maar uit literatuur in de eigenlijke zin van het woord bestaat, maar ook uit memoires, filosofische geschriften (van onder anderen de slavofiele emigrantendenker Ivan Iljin), biografieën van Russische staatslieden, cultuurhistorische studies en een aantal nationale eposen zoals het Igorlied van de Russen, de Jangar van de Kalmukken, de Olonchó van de Jakuten en zelfs de Kalevala (het Finse nationale epos en dus ook dat van een Karelsch sprekende minderheid in Noordwest-Rusland). Die politieke en etnische diversiteit laat onverlet dat er op de presidentiële lijst slechts vier vrouwen prijken, van wie Ljoedmila Petroesjevskaja voor ons de bekendste is.

Kritiek op de presidentiële lijst liet niet lang op zich wachten. Er was natuurlijk de nodige onvrede over de samenstelling (waarom schrijver A wel en B niet?) en ook verontwaardiging over de ambitie van de staat om het leesgedrag van burgers zo nadrukkelijk te willen sturen, maar vooral heerste er ongeloof over de haalbaarheid van de plannen. Zouden scholieren dit überhaupt aan-

kunnen naast hun verplichte leeslijst? En zou het lezen van allerlei exotische eposen hun tolerantie tegenover andere nationaliteiten werkelijk verhogen? Vertaler en publicist Viktor Toporov sloot dan ook niet uit dat de presidentiële boekenlijst een dode letter zou blijven op de website van het ministerie van Onderwijs.

Nationbuilding à la Poetin

Of de presidentiële boekenlijst enig effect zal sorteren, valt inderdaad nog maar te bezien, maar een ding lijkt helder. De lijst is onderdeel van een veel groter project – het project van nationbuilding à la Poetin – waarin de Russische literatuur wordt gepresenteerd als een symbool van (vergane) nationale glorie. Dat werd vooral duidelijk op de door Poetin zelf voorgezeten slotbijeenkomst van de Nationale Literaire Conventie in november 2013 waarop hij het idee van een Jaar van de Literatuur presenteerde.⁵ Op die bijeenkomst zat Poetin centraal op het podium en werd hij symmetrisch geflankeerd door de nabestaanden en nazaten van beroemde Russische schrijvers: Jelena Pasternak, Natalja Solzhenitsyna, Aleksandr Sjolochov, Dmitri Dostoevskij, Michail Lermontov en Vladimir Tolstoj. Er is waarschijnlijk geen tweede land waar het belang van de klassieken zo plastisch wordt neergezet en het behoud van de literaire erfenis zo nadrukkelijk met de nationale leider wordt verbonden.

Anderhalf jaar later, bij

de opening van het Jaar van de Literatuur, benadrukte Poetin opnieuw hoe uitgerekend de Russische literatuur in staat moest zijn om het land bij elkaar te houden: 'Ik ben ervan overtuigd dat we door onze gezamenlijke inspanning de beste tradities van onze literatuur zullen weten te behouden, haar gezag en invloed in de wereld zullen versterken, dat we onze cultuur, onze taal en literatuur zullen behouden; en zo behouden we ook onszelf als natie, als volk, als land. En het duizendjarige Rusland zal Rusland blijven.'

Patriarch Kirill

Was het Jaar van de Literatuur een succes? Het is moeilijk daar een eenduidig antwoord op te geven, maar het lijkt erop van niet. De in Europa gelauwerde (en al jaren in Zwitserland wonende) Michail Sjisjkin constateerde geërgerd dat het Kremlin zich alles wilde 'toe-eigenen'; de immer actuele veelschrijver Dmitri Bykov was milder in zijn oordeel en stelde schertsend dat de Russische literatuur zo'n jaar helemaal

niet nodig had. De nationalistische criticus Vladimir Bondarenko vond het maar geldverspilling; in plaats van noodlijdende literaire tijdschriften te steunen, gooide het Kremlin zijn roebels liever over de balk met peperdure tv-shows en zinloze precampagnes. Tenminste een aantal gezaghebbende literatoren beschouwden het hele jaar dus vooral als een speeltje van het Kremlin. Of het de

Er is waarschijnlijk geen tweede land waar het belang van de klassieken zo nadrukkelijk met de nationale leider wordt verbonden

De campagne *Samyy chitayushchiy gorod* in 2015 wees Novocherkassk aan als de meest belezen stad in Rusland. Foto: Larisa Shamoylovoy

ontlezing heeft verminderd en het gevoel van nationale saamhorigheid heeft versterkt, valt echter ook te betwijfelen. Volgens een telefonische enquête, uitgevoerd door FOM in juni 2015 onder 1500 geïnterviewden, was niet meer dan 14 procent op de hoogte dat het Jaar van de Literatuur op dat moment plaatsvond. 43 procent gaf aan er 'iets' over gehoord te hebben; nog eens 43 procent wist helemaal nergens van en werd nu voor het eerst met deze informatie geconfronteerd.⁶

Poetin lijkt zijn geloof in de Russische literatuur als een bindende kracht nog niet te hebben verloren. Tot op zekere hoogte is dat begrijpelijk, want de Russen zijn terecht fier op hun literatuur en waarom zou dat niet een bron van nationale trots mogen zijn? Poetin lijkt die trots echter vooral ondergeschikt te willen maken aan een patriottische agenda waarin ook meer en meer christelijke waarden centraal komen te staan. Het eerdere genoemde Genootschap van de Russische Letterkunde, dat in 2016 werd opgericht, moet daar een sleutelrol in gaan vervullen. Aan het hoofd van het Genootschap staat patriarch Kirill, die minzaam in deze rol heeft toegestemd na een persoonlijk verzoek van de president. Het heeft er dan ook alle schijn van dat het gevecht tegen de ontlezing nu nog meer in het teken zal komen te staan van een door het Kremlin en de orthodoxe kerk gestuurde omgang met de Russische literatuur. Nu al spreken critici van een dreigende 'verkerkelijking' (*otserkovlenie*) van het taal- en literatuuronderwijs in Rusland. Of zal het Genootschap van Russische Letterkunde ook slechts een papieren organisatie blijken te zijn? In dat geval moet Poetin op zoek naar een volgend project. ■

NOTEN

1. Persbericht no. 2596 van VtsIOM (<wciom.ru/index.php?id=236&uid=114843>) (geraadpleegd op 28 november 2016).
2. Poetins toespraak is integraal te beluisteren op <www.youtube.com/watch?v=_bopT1pi2Ms&spfreload=10> (geraadpleegd op 28 november 2016).
3. De clip is te bekijken via de site van RIA Novosti (<ria.ru/culture/20120530/660729716.html>) (geraadpleegd op 28 november 2016).
4. <www.rbc.ru/society/23/01/2012/634294.shtml> (geraadpleegd op 28 november 2016).
5. Toespraken en discussies zijn integraal na te lezen op de website van het Kremlin: <kremlin.ru/events/president/news/19665> (geraadpleegd op 28 november 2016).
6. FOM staat voor Stichting Publieke Opinie. Gegevens zijn te bekijken op <fom.ru/kultura-i-dosug/12272> (geraadpleegd op 28 november 2016).

De Russen zijn terecht fier op hun literatuur. Poetin lijkt die trots echter vooral ondergeschikt te willen maken aan een patriottische agenda

Autonomie van leraren stimuleren

Als een school stimulerende hrm-activiteiten ontplooit, voelen leraren zich meer verbonden met de doelen en waarden van hun school. Daardoor zijn leraren tevredener, concludeert Tessa Janssen in haar proefschrift. Ook de leiderschapsstijl van de schoolleider is van invloed: schoolleiders die de autonomie van leraren stimuleren, implementeren meer hrm-activiteiten. En die hebben dus een positief effect. Zowel op leraren als op de prestaties van scholen.

Janssen onderzocht in hoeverre humanresource-management kan bijdragen aan de prestaties van basisscholen. Het gaat dan om effecten van hrm op het welbevinden van de leraren en effecten op de prestaties van de school. Hrm-activiteiten zijn bijvoorbeeld gericht op werving en selectie, ontwikkeling, scholing, beoordeling en het vergroten van autonomie. Zowel op leerkrachtniveau als op schoolniveau blijkt het belangrijk om hrm in te zetten.

De toepassing van hrm heeft een positieve invloed op de mate waarin leraren vinden dat hun baan, en de doelen en waarden van de school bij hen passen. Het is belangrijk dat leraren zich thuis voelen in hun eigen organisatie, want hierdoor zijn ze tevredener. Hrm kan helpen dat te bewerkstelligen. Tevreden medewerkers zijn vaker bereid zich in te zetten voor de organisatie, wat kan leiden tot betere prestaties.

De leiderschapsstijl van de schoolleider is daarbij van invloed. Hoe meer die stijl gericht is op het vergroten van de autonomie van leraren, hoe meer hrm-activiteiten hij of zij implementeert. Schoolleiders blijken hiermee niet alleen het welbevinden van leraren te beïnvloeden, maar ook de prestaties van scholen direct te vergroten op het gebied van effectiviteit en adaptiviteit. NRO

Brochure over centraal examen

Docenten spelen een belangrijke rol bij de voorbereiding, afname en correctie van de centrale examens in het voortgezet onderwijs. Daarom heeft het College voor Toetsen en Examens (CvTE) in de brochure *Het centraal schriftelijk examen en uw rol als docent* zaken die voor de uitvoering van deze taken van belang zijn, op een rij gezet. Deze brochure is te downloaden op de nieuwe informatiepagina <www.ikhebeenexamenklas.nl>. Op deze pagina wordt ook aangegeven waar docenten meer informatie kunnen vinden, bijvoorbeeld over normering en kandidaten met een beperking. CvTE

Wat je Twittertijdlijn over je vertelt

Op basis van de woorden die je gebruikt op Twitter kan de computer herleiden wat voor persoon je bent: je geslacht, leeftijd, welke woorden je zult gebruiken, of je een agressieve inborst hebt en of je graag sarcasme inzet. Taaltechnologen van de Radboud Universiteit laten met de demo <www.youarewhatyoutweet.nl> zien wat de mogelijkheden zijn van de analyse van iemands taalgebruik.

De manier waarop je praat zegt veel over wie je bent: denk aan de onderwerpen die je kiest en de woorden die je daarbij gebruikt. Mannen praten anders dan vrouwen, jonge mensen praten anders dan oude mensen en ga zo maar door. Hetzelfde gaat op voor geschreven taal, zoals op een sociaal medium als Twitter.

De taaltechnologen Florian Kunneman en Wessel Stoop hebben voor grotere verzamelingen berichten op Twitter bijgehouden of ze zijn geschreven door mannen of vrouwen, jonge of oude mensen, maar ook of ze bijvoorbeeld agressief of sarcastisch zijn. Kunneman: 'De resultaten hebben we vervolgens aan zogenaamde machinelearningalgoritmes onderworpen. Dit zijn computerprogramma's die automatisch patronen kunnen leren uit grote hoeveelheden data. Zo leert het algoritme bijvoorbeeld dat een agressieve tweet bepaalde scheldwoorden bevat.'

De resultaten geven op zichzelf al een schat aan sociolinguïstische informatie, die ook nog eens resultaten van eerdere onderzoeken bevestigen, namelijk dat jonge mensen meer Engelse woorden gebruiken en dat vrouwen meer woorden gebruiken die met onzekerheid en emotie te maken hebben.

De site laat aan een groter publiek zien wat er inmiddels allemaal mogelijk is op het gebied van taalinterpretatie. Stoop: 'We laten zien wat voor technieken taaltechnologen gebruiken en wat de computer over ons en ons taalgebruik kan leren. De technologie is overigens nog zeker niet af: ook de computer zit er er af en toe flink naast.' RU

Spieghel Historiael

Een vakoverstijgend literatuurproject over de vluchtelingenproblematiek

Net als veel mensen in onze samenleving komen leerlingen op middelbare scholen in aanraking met allerlei meningen over de huidige vluchtelingenproblematiek. Om hun leerlingen te helpen een gefundeerde mening te vormen over dit vraagstuk hebben docenten Nederlands, Maatschappijleer en Tekenen van Stad & Esch in Meppel een vakoverstijgend literatuurproject opgezet in vwo 5. Het boek *La Superba* van Ilja Leonard Pfeijffer was de spil in dit project, waarbij de literatuur en de verbeelding gekoppeld werden aan de actualiteit. Tijdens een afsluitende avond presenteerden leerlingen hun creatieve verwerkingen aan ouders en docenten.

ROBERT KOOBS, MAARTJE BOERTIEN, NATHALIE VAN WAGENSVELD & PETER VISSCHER

De dichter Jacob van Maerlant schreef reeds in de veertiende eeuw in zijn kroniek *Spieghel Historiael*, dat de wereld in verwarring was en dat het loonde in de spiegel van de geschiedenis te kijken om de wereld beter te begrijpen. Ook in de huidige tijd is er sprake van verwarring. Een van de redenen hiervoor is de vluchtelingenproblematiek: ze roept allerlei reacties op in de maatschappij en op social media, vaak weinig genuanceerd. Docenten Nederlands, Maatschappijleer en Tekenen van Stad &

Esch, een brede scholengemeenschap in Meppel, wilden hun leerlingen helpen het actuele vluchtelingenthema beter te begrijpen, zodat ze zich een gefundeerde mening kunnen vormen over dat thema. Dat literatuur daarbij een belangrijke rol kan spelen, is reeds beschreven in *Levende Talen Tijdschrift 2016-1* (Schrijvers, Janssen & Rijlaarsdam, 2016).

De verbindende factor in het vakoverstijgende project *Spieghel Historiael* was het boek *La Superba* van Ilja Leonard Pfeijffer, dat onder andere gaat over de vluchtelingenproblematiek. Deze roman zit bovendien vol met spiegels en fungeerde daarmee in het project als

Vluchtelingen in Genua. Foto: Il Secolo XIX

LA SUPERBA

In *La Superba* vlucht de hoofdpersoon Ilja voor de Nederlandse Belastingdienst naar Genua om daar een nieuw leven te starten. Hij raakt in de ban van de labyrintische steegjes in de oude stad, wordt verliefd op een barmeisje en spreekt met gestrande vluchtelingen over hun lot. Dan besluit hij een theater te kopen en daar een zelfgeschreven toneelstuk op te voeren over de grote vluchtelingen crisis van deze tijd. Genua toont echter steeds meer hare ware gezicht en Ilja verdwaalt steeds verder in zijn fantasie en verbeelding. Na verschillende teleurstellingen op zakelijk gebied en in de liefde doet hij een ultieme poging om zijn fantasie werkelijkheid te maken: hij wordt zelf 'het mooiste meisje van Genua' en belandt als travestiet in het donkere doolhof van de oude stad.

de 'historische spiegel' van deze tijd. Daarnaast worden lezers in het boek voortdurend aangesproken door de schrijver, waardoor ze zelf een personage worden en actief betrokken raken bij de gebeurtenissen in de roman. Dit activerend perspectief past goed bij het doel van het project: leerlingen actief betrekken bij het vluchtelingenvraagstuk. Een korte schets van de inhoud van dit boek staat in het kader hierboven.

Deelnemende vakken

Het project startte in de lessen Maatschappijleer. Gedurende twaalf lessen hebben leerlingen zich verdiept in de

achtergronden van de conflicten in onder andere Syrië en Eritrea. Tevens hebben zij kennisgemaakt met verschijnselen als migratie, integratie, pluriforme samenleving en (sub)culturen. Door middel van rollenspellen moesten ze zich ten slotte verdiepen in de verschillende actoren in het huidige vluchtelingenvraagstuk: vluchtelingen, burgers, COA en regering. Na deze lessenserie beschikten de leerlingen over voldoende achtergrondkennis over de oorzaken en de gevolgen van de vluchtelingenproblematiek, zodat zij op een genuanceerde manier konden praten over dit vraagstuk.

In de volgende periode werd deze kennis van de actu-